

Слюсаренко В.Є.

ПОДАТКОВА СИСТЕМА ТА ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглядається процес тінізації української економіки, який значною мірою стримує соціально-економічний розвиток країни, створює економічну загрозу. Аналізуються офіційні оцінки цього явища Міністерством економіки України, вітчизняними та зарубіжними експертами. Акцентовано увагу на факторах виникнення тінізації економіки України, а саме на основному з них – податковому навантаженню. У статті досліджено досвід зарубіжних систем оподаткування, здійснено порівняльний аналіз податків та зборів у Чехії, Польщі, Об'єднаних Арабських Еміратах та Україні. Запропоновано шляхи реформування вітчизняної податкової системи як основного фактора протидії тінізації економіки.

Ключові слова: тінізація економіки, податкова система, податкове навантаження.

ВСТУП

Постановка проблеми. Економіка України протягом 2011-2013 рр. функціонує в умовах високого незбалансованого завищеного фіскального тиску. Сьогоднішня система оподаткування, методи збору податків та контролю за їх сплатою посилюють негативні тенденції та є основою для корупції, розвитку тіньової економіки. Це стає причиною того, що в належному обсязі не поповнюється дохідна частина бюджету, а відтак скорочуються соціальні видатки та видатки розвитку, збільшується частина невдоволеного населення. Виникає брак коштів на підтримку освіти, культури, гуманізації суспільних відносин. Отже, виникає необхідність дослідження питань, пов'язаних із впливом податкової системи на основні економічні процеси, оскільки для подолання негативних тенденцій і з метою підвищення рівня ефективності оподаткування необхідне подальше удосконалення як системи оподаткування в цілому, так і окремих податків.

Треба констатувати, що таке функціонування за вказаний час призвело до тінізації економіки, обсяг якої за офіційними оцінками як вітчизняних експертів так і іноземних, сягає від 35% у 2011 році до — 70% в 2013-му. Такий шалений темп зростання тінізації української економіки за підрахунками консалтингової компанії Boston Consulting Group, призвів до того, що українські підприємства щороку недоплачують у бюджет від 25 до 38 млрд. дол., співвідношення податкових втрат до ВВП сягає від 20% до 50%, а 70% прибутку приховується від сплати податків.

Призначення податкової системи, яка є відображенням і органічною складовою економічної моделі розвитку країни, полягає не лише у збиранні податків та забезпеченні дохідної частини бюджету для виконання державою своїх функцій, а й у

сприянні досягненню стратегічної мети розвитку національної економіки.

Удосконалення податкової системи України становить у сучасних умовах одну з актуальних проблем. Від її вирішення залежить наповнення державного бюджету, подальше розгортання підприємництва, інвестування важливих галузей народного господарства та соціальний захист населення. Недоліки податкової системи негативно впливають на регулювання економічних процесів у ринкових умовах, призводять до тінізації економіки. Водночас, трансформація податкової системи неможлива без виявлення причин та детермінантів її недосконалості [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у дослідження теоретичних і прикладних аспектів проблеми податкової системи та рівня податкового навантаження зробили В.М. Геєць, Е.М. Лібанова, Я.В. Литвиненко, Т.Є. Литвиненко, А.В. Ліщенко, К. Болдінга. У теперішній час моніторинг справляння податків здійснюється в роботах А.Азарова, А.Бодюка, І.Горленко, О.Данилова, І.Кухаренко, Ю.Кравченко, Л.Лапко, П.Мельника, В.Поповича. Досліджуючи місце та значення податкового регулювання у здійсненні ефективних податкових трансформацій, Г. Нагорняк і Ю. Вовк визначили недоліки і напрями його розвитку та запропонували шляхи вирішення проблем механізму податкового регулювання країни, а також удосконалення окремих норм і положень Податкового кодексу України.

Утім, слід зазначити, що дослідження названих авторів мають хоч і глибокий, але вузькоспеціалізований характер і присвячені здебільшого аналізу механізму дії окремого податку (наприклад ПДВ, податку на прибуток, податку на фонд заробітної плати та ін.). Бракує загальносистемних досліджень оподаткування, заснованих на комплексному підході.

Мета статті. Метою статті є комплексна констатація фактів неефективності функціонування податкового навантаження на господарюючих

© Слюсаренко Вікторія Євгенівна к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «УжНУ», тел. 0506653728, e-mail: viktooriya@mail.ru

суб'єктів та обґрунтування необхідності реформування податкової системи України як основного фактора протидії тінізації економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Оскільки податкова система та податкове навантаження є одним із основних факторів розвитку економіки, то з нього необхідно починати реформи які вимагає українське суспільство. Цей фактор найбільше піддається аналізу, наслідки змін його

легко і швидко можна відслідкувати. А зміни в податковій системі та податковому навантаженні корелюється з іншими факторами, такими як, соціально-економічний, морально-етичний, політичний та правовий. Тому визнання того що українська економіка не здатна розвиватись через надмірне податкове навантаження, що показано в таблиці 1, робить можливим їх зміни, а відтак і зміни у соціально-економічній, морально-етичній, політичній та правовій сферах українського суспільства.

Таблиця 1. Податкове навантаження в Україні за період 2007-2012 рр.*

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Податкові надходження до зведеного бюджету, млрд. грн.	161,2	227,1	208,0	234,4	334,7	374,1
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	720,7	948,1	913,3	1082,6	1302,0	1409,0
Рівень податкового навантаження, %	22,4	24,0	22,8	21,7	25,7	26,6
Власні доходи пенсійного фонду, млрд. грн.	76,0	102,0	103,1	119,3	139,0	163,6
Рівень податкового навантаження на працю, %	10,5	10,8	11,3	11,0	10,7	11,6
Рівень загального податкового навантаження, %	32,9	34,7	34,1	32,7	36,4	38,2

* Розраховано автором

З даних таблиці бачимо, що рівень податкового навантаження в Україні за 2007–2012 роки постійно змінювався: протягом 2009–2010 років відбулось зменшення податкового навантаження, але, починаючи з 2011 року, його рівень зріс і досяг в 2012 році 26,6%, незважаючи на введення нового Податкового кодексу України і зменшення кількості податків.

За оцінками PricewaterhouseCoopers податкове навантаження на економіку в Україні у 2013р. зупинилось на рівні 44%, тоді як у країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), які входять до ЄС, — 30%.

Всесвітні процеси глобалізації та геополітизація, які Україні необхідно враховувати при плануванні стратегії її розвитку дають можливість порівнювати її з країнами ЄС – Польщею, Чехією, та розвинутими Об'єднаними Арабськими Еміратами, які за 42 роки від відсталості у повному розумінні цього слова країни, перетворились на одну з найбільш передових країн світу. Рівні податкового навантаження в Україні та розвинутих країнах наведено в таблиці 2.

Із таблиці можна зробити висновок, що в Україні кількість податків та зборів удвічі більша, ніж у податкових системах розвинутих країн світу. Це і є одним із факторів тінізації економіки, який ще наприкінці 70-х років зафіксував Артур Лаффер. Малось на увазі, що вилучення державою у вигляді податків останніх значної суми доходів у розмірі 40-50% є межею, за якою ліквідуються стимули до підприємницької ініціативи та розширення виробництва.

Наразі не будемо говорити про всі, а розпочнемо з основних податків та внесків, які наповнюють бюджет, визначених як міжнародними, так і вітчизняними експертами. Їх є чотири – податок

на додану вартість (ПДВ), податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб та єдиний соціальний внесок (ЄСВ).

Перший – (ПДВ) – є одним із найбільш корумпованих податків, має розгалужену систему відмивання бюджетних коштів та тиску на суб'єктів господарювання. Він є найскладнішим в адмініструванні, системі обрахунку та відшкодуванні. Непрозорість цього податку ставить під сумнів його доцільність та обґрунтованість застосування. Та й кількість працівників контролюючих органів, яка займається його адмініструванням, досить велика. Незважаючи на негативні характеристики ПДВ, країни-члени ЄС ще все застосовують цей непрямий податок через ряд його позитивних сторін:

По-перше, ПДВ має широку базу оподаткування, бо охоплює предмети широкого споживання і всі стадії руху продукції.

По-друге, податкове навантаження з ПДВ на кінцевий товар не залежить від числа оборотів і стадій створення вартості. Вертикальна інтеграція означає, що вартість на кількох стадіях стягується лише на останній стадії, проте базою оподаткування буде вартість усіх стадій.

По-третє, для ПДВ характерна нейтральність щодо фірм різних стадій виробництва. Виняток - сировинні компанії, що експлуатують природні ресурси. За вузького податкового кредиту зобов'язання з ПДВ у них досить високі, що робить менш привабливими інвестиції у галузь. Це ще одна позитивна сторона ПДВ.

По-четверте, ПДВ позитивно впливає на процеси нагромадження, оскільки менше зачіпає прибуток, який є одним з головних джерел акумуляції капіталу. Фонди останнього використовуються для інвестицій у виробництво.

Таблиця 2. Порівняльна таблиця податкового навантаження у Чехії, Польщі, ОАЕ та Україні станом на 01.01.2014 р.

Назва податку	Об'єкт оподаткування	Україна	Польща	Чехія	ОАЕ
		Ставка податку	Ставка податку	Ставка податку	Ставка податку
Податок на доходи фізичних осіб	Загальний (місячний) оподатковуваний дохід	15%, 17%	18%, 32%	15%, 20%, 25%, 32%	-
Податок на доходи юридичних осіб	Дохід, отриманий у звітному періоді	-	10%, 19%, 20%	15%, 19%	-
Податок на прибуток підприємств	Прибуток з джерела походження з України	19%	-	-	-
ПДВ	Постачання товарів та послуг як на митній території держави, так і за її межами	0%, 20%	3%, 7%, 22%	15%, 21%	-
Відрахування на соц. страхування: - за рахунок працедавця	Фонд нарахованої заробітної плати	36,76-49,7%	17,48-20,41%	35%	-
- за рахунок працівника	Нарахована заробітна плата	3,6%	22,71%	-	-
Податок зі спадщини та дарування	Вартість отриманих речей чи прав власності після утримання позик та зобов'язань (чиста вартість, яка встановлюється відповідно до стану справ та прав власності на день отримання) та ринкові ціни на день створення податкового зобов'язання.	-	+ (не визначено в літературі)	+ (не визначено в літературі)	-
Сільськогосподарський податок	Землі сільського господарства, що охоплюють територію сільськогосподарських угідь, територію озер і площу під будівлями, які мають відношення до утримання господарства	0,03-1,0 % з 1 гектара землі	+ (не визначено в літературі)	-	-
Податок на лісове господарство	Кількість гектарів лісу, визначена в перевідних гектарах. Вона залежить від площі головних порід дерев і від їх класифікації за якістю	-	Ставка податку на площу 1 перевідного га на рік визначена як еквівалент 0,2 м деревини хвойних порід дерев	-	-
Транспортний податок	Потужність транспортного засобу	3,82-76,35 грн. за 1 куб. см об'єму циліндрів двигуна	+ (не визначено в літературі)	2000 крон за одиницю потужності двигуна	-
Податок з власників собак	Кількість собак у власності особи	-	+ (не визначено в літературі)	-	-
Акцизний податок	Підакцизні товари	0,01-56,42%	42,0-112,0 злотих	+ (не визначено в літ-рі)	-
Податок з ігор	Виграші від азартних ігор	-	+ (не визначено в літературі)	-	5%
Податок на нерухомість	Вартість нерухомості	1%	-	4%	10%
Податки готельного бізнесу	-	-	-	-	17%
Податок на послуги готелів	Надані готелем послуги	-	-	-	5%

Податок на житло	Площа житлового приміщення	-	-	-	5%
Екологічний податок	Обсяги та види забруднюючих речовин	0,26-1977992,51 грн. за 1 тону	-	-	-
Плата за землю	Земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні; земельні частки (паї), які перебувають у власності	0,01-4,28 грн. з 1 квадратний метр	-	-	-
Єдиний податок	Дохід, отриманий у звітному періоді	1-20% від мінімальної заробітної плати; 3-15% від отриманого доходу	-	-	-
Загальний % за основними податками (ППП, ПДФО, ПДВ, соціальний внесок)	-	90,76-105,7%	48,48-94,41%	80-107%	-

* Складено автором

Але неприродність його утворення незалежно від країни, в якій він застосовується, та думка науковців про негативний вплив на розвиток економіки дає підстави зробити прогноз стосовно того, що такий податок, як ПДВ, зникне зі шкали податків України та розвинутих країн світу.

Другий – податок з прибутку. Загалом на сьогодні досить прийнятний, якщо не враховувати практику його застосування та практику контрольно-оподатковувальних органів щодо претензій щодо документального відображення доходів і витрат, а відтак і визначення самого об'єкта оподаткування прибутку. На сьогодні переважна більшість перевірок з обрахунку цього податку закінчується донарахуванням податку та штрафними санкціями. Також за податком на прибуток серйозним недоліком в Україні є незрозуміла і непрозора практика надання пільг. Наприклад, у фінансовій сфері сума пільг перевищує навіть суму сплаченого податку. Готелі і ресторани теж отримували пільг більше, ніж сектори промисловості. Внаслідок цього податкове навантаження за податком на прибуток на різні сектори економіки вкрай нерівномірне і коливається від 4% для сільського господарства до 19% — для багатьох галузей промисловості.

Тим часом світовий досвід показує, що цей податок має відчутний вплив на рівень ВВП на жителя та розвиток підприємницьких структур при обгрунтованому його застосуванні. У країнах з низьким податковим навантаженням на прибуток (нижче 10%) середній рівень ВВП на жителя (18,3 тис. дол.) у 1,5 разу вищий, ніж у країнах з високим і помірним податковим навантаженням.

На сучасному етапі економічного розвитку нашої країни найактуальнішими проблемами у сфері оподаткування доходів фізичних осіб можна вважати: застосування пропорційної ставки в оподаткуванні доходів фізичних осіб; недоцільне використання податкової соціальної пільги; заробітна плата «у конвертах»; надмірне податкове навантаження;

недосконалість податкового законодавства; масове ухилення населення від сплати податку на доходи фізичних осіб.

Основним оподатковуваним місячним доходом фізичних осіб є їх заробітна плата. У сукупності з відрахуваннями, які сплачуються роботодавцем із заробітної плати працівника, а саме – згаданим ПДФО, ставка якого наразі становить 15% (17%), та єдиним соціальним внеском у розмірі 3,6%, фактично до бюджетів та фондів соціального страхування сплачується 57,6% від номінального розміру заробітної плати (в окремих випадках – 70,3%). Саме через такі високі ставки більшість заробітних плат виплачується «в конвертах».

Здавалося б, що із прийняттям Податкового кодексу України, яким впроваджено додаткову ставку прибуткового податку у розмірі 17%, яка буде застосовуватись до тих доходів, чий розмір перевищуватиме десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного року, ситуація поліпшиться. Але, на жаль, серед працюючого населення України розмір середньої заробітної плати становить приблизно дворазовий прожитковий мінімум. Тому така новація в Податковому кодексі України ніяким чином не має позитивних наслідків для малозабезпечених верств населення, отже не є ефективною.

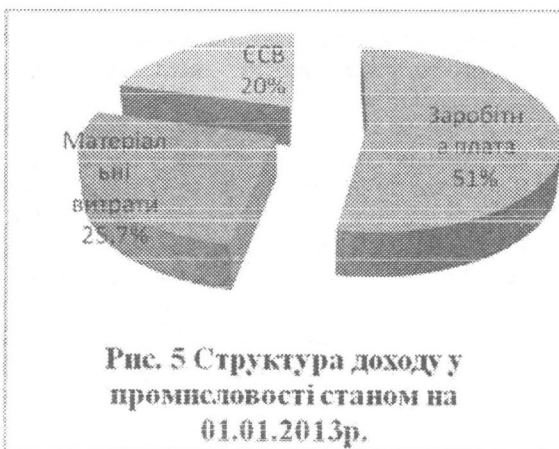
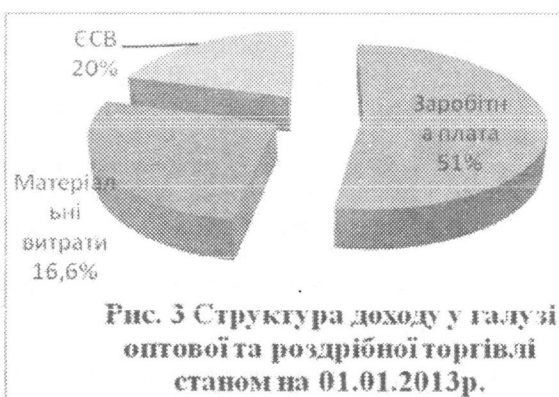
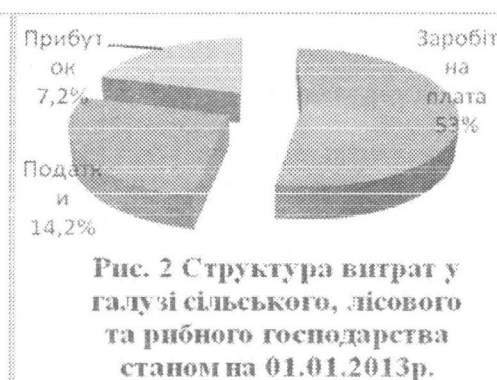
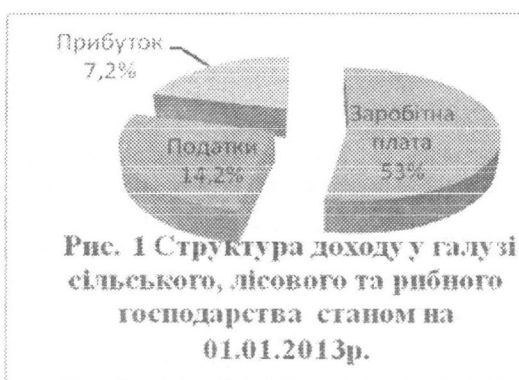
Також у Податковому кодексі України приділяється увага податковим соціальним пільгам. Відповідно до розділу IV ст. 169 Податкового кодексу України платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги у розмірі, що дорівнює одній мінімальній заробітній платі (у розрахунку на місяць), встановленій законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку.

Залежно від особливостей окремих категорій платників розмір суми податкової соціальної пільги може дорівнювати 100%, 150% та 200% розміру мінімальної заробітної плати.

На нашу думку, розширення шкали прогресивного податку (з 15%-17% до 10%) трохи полегшить податкове навантаження на фізичних осіб.

Застосування прогресивного оподаткування яке реалізовується в багатьох європейських державах, може викликати масові страйки керівників та менеджів великих іноземних та українських бюджетоутворюючих підприємств, які є найбільшими платниками ПДФО, оскільки порушується принцип соціальної справедливості, який має виконувати податок, тому що для будь-якої людини незрозуміло, чому вона має платити більшу ставку на більше зароблених коштів, адже якщо зароблено більше, то і сплачено більше, а не за більшою ставкою.

На нашу думку, змінювати ставку ПДФО необхідно разом зі змінами ставок на соціальне страхування, адже саме відрахування до Пенсійного та інших фондів займають лівову частку відрахувань із заробітної плати. Без їх зниження не відбудеться ніяких позитивних зрушень щодо виходу частини заробітних плат «із тіні». Суб'єкт господарювання, який організував бізнес, створив робочі місця, придумав, як реалізувати товари, роботи, послуги, має за те що він сплачує заробітну плату, ще заплатити податок у вигляді ЄСВ. Постає питання: де збереження принципу соціальної справедливості, який має виконувати податок? А якщо ще проаналізувати ставку ЄСВ від 36,8% до 49,7% в контексті об'єкта оподаткування, яким є фонд оплати праці, а за статистичними даними він становить 78% в ціні товару, то можна шляхом нескладних математичних розрахунків вирахувати, яка сума прибутку залишається у господарюючого суб'єкта (рис. 1-6).

* Джерело: сформовано автором на основі «Статистичного щорічника Україна за 2013 рік» [5]

Кому вигідно працювати за такий відсоток?

Враховуюче наведене вище, вважаємо за необхідне провести такі зміни в оподаткуванні українських господарюючих суб'єктів:

1. Скасувати податок на додану вартість як такий.
2. Зменшити податкове навантаження на фонд оплати праці шляхом ліквідації єдиного соціального внеску разом із зміною ставки ПДФО.
3. Податок на доходи фізичних осіб знизити до 10%. Встановити мінімальний розмір доходу, оподаткованого за ставкою 10%, на рівні 312 тис. грн. (39 тис. дол.) та максимальний розмір неоподаткованого річного доходу фізичних осіб (ставка 0%) на рівні 18 тис. грн. (2,25 тис. дол.), що наближається до рівня країн групи з параметрами ВВП на жителя 3–6 тис. дол., в яку входить Україна.
4. Податок на прибуток встановити в розмірі 10%. Разом з цим змістити акценти податкових пільг з податку на прибуток підприємств на запровадження прискореної амортизації, включення витрат на НДДКР, розробку та реалізацію інноваційних проєктів, скасувавши пільги для підприємств нематеріальної сфери виробництва, а також для решти підприємств, які

не вкладають інвестицій, не займаються інноваціями та модернізацією.

5. Ввести ставки єдиного податку господарюючим суб'єктам, річний обсяг доходів яких становить від 1000–80000 грн. – 200 грн. в місяць, та господарюючим суб'єктам, річний обсяг доходів яких становив від 800001–10000000 – 10 % з отриманого ними доходу.

Таке реформування податкової системи та системи оподаткування зробить її прозорою та зрозумілою, за рахунок зменшення кількості ставок податку та кількості об'єктів оподаткування, що виведе економіку України з тіні та наповнить бюджет на виведений з «тіні відсоток» - від 35% до 70%. А саме; покриє дефіцит держбюджету у 6,53 раза (422,8/64,71). Цей факт доводиться не складними математичними розрахунками (табл. 3). (Цифри, взяті за основу [5]: зведений бюджет за 2013 р. - 1,475 трлн. грн., дефіцит держбюджету за 2013 р. - 64,71 млрд. грн., рівень податків у ВВП 14%, рівень оплати праці в ВВП за 2013 р. – 51%, навантаження на фонд оплати праці за 2013 р. – 58%, рівень тінізації економіки – 70% (в 2,33 рази) [1], рівень тінізації оплати праці 88% (в 7,33 рази) [1]).

Таблиця 3. Розрахунок наповнення бюджету та покриття його дефіциту з урахуванням виведення економіки з тіні в розмірі 70% та оплати праці в розмірі 88%*

Зведений бюджет за 2013 рік 1,475,00 млрд. грн.			Виведення економіки з тіні 3436,75 млрд. грн.			Приріст млрд. грн.
Податків у ВВП млрд. грн.	Оплата праці в млрд. грн.	Податки на ФОП	Податків у ВВП млрд. грн.	Виведення з/п з тіні млрд. грн.	Податки на ФОП	
209,45			481,14			271,70
	752,25			5514,00		
		436,30			551,40	151,10
РАЗОМ						422,80

*Джерело: розроблено автором на основі [1], [5]

ВИСНОВКИ

Резюмуючи вище викладене, пропонуємо зменшити кількість податків та зборів, їх ставки, враховуючи досвід розвинених країн.

Такі зміни виведуть економіку України з тіні, разом з цим створиться привабливий інвестиційний клімат для інвесторів, при якому не ми будемо чекати інвестицій, а іноземні інвестори пропонуватимуть кошти у вигляді вкладів в нашу економіку. Реформа дасть ефект економії бюджетних коштів і за рахунок зменшення штатних працівників контролюючих органів,

оскільки для адміністрування податків знадобиться менша кількість працівників. А тим співробітникам контролюючих органів, які будуть в них працювати, буде можливість платити нормальну зарплату, а не «подачки».

Звичайно, ми свідомі того, що багато законів необхідно змінити або відмінити, а разом з ними змінити наш менталітет стосовно ведення підприємницької діяльності та її легалізації. Однак це треба зробити, щоб жити в заможній, могутній державі – Україні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дебеткаев В. Податкова система України: недоліки та шляхи їх подолання / В. Дебеткаев, Г. Нестеренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2003/7-8/20030703.html/>.
2. Тіньова економіка України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kobzar.at.ua/news/tinova_ekonomika_ukrajini/2013-02-09-1693/, 2014
3. Офіційний портал Міністерства доходів і зборів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/>, 2014.
4. Офіційний портал Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>, 2014.
5. Офіційний портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>, 2014
6. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI.

Одержано 15.05.2014р.